INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	4
3 Infrastructuur	8
4 Nederzettingen	10
5 Bevolking	13
6 Middelen van bestaan	15
7 Sociale en culturele voorzieningen	18
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	21
Bronnen	24
Bijlagen	28

HET OVERSTICHT
Zwolle, december 1988.

1 Ligging, grenzen en omvang

De gemeente Raalte is een plattelandsgemeente in het centrum van Salland. Het bestuurlijke en administratieve centrum van deze gemeente is de kern Raalte. Daarnaast bestaat de gemeente uit de kernen Heeten, Nieuw-Heeten, Broekland, Mariënheem en Luttenberg en uit talrijke buurschappen, waarvan Linderte, Ramele, Pleegste en Boetele de belangrijkste zijn.

De gemeente is in 1811 ontstaan uit het voormalige schoutambt Raalte. In 1833 vonden twee kleine grenswijzigingen plaats betreffende de gemeentegrens bij Heeten: één erve met landerijen werd van de gemeente Holten afgescheiden en bij Raalte gevoegd, terwijl laatstgenoemde gemeente enkele landerijen afstond aan de gemeente Diepenveen. De gemeentegrenzen bestaan voornamelijk uit perceelscheidingen en wegen. Duidelijk herkenbare natuurlijke grenzen ontbreken, met uitzondering van onder andere een deel van de westelijke grens die gevormd wordt door de Nieuwe Wetering. De gemeente Raalte grenst aan acht Sallandse gemeenten: Heino, Dalfsen en Ommen in het noorden, Hellendoorn in het oosten, Holten en Diepenveen in het zuiden en Olst en Wijhe in het westen. (kaart 1)

Op 1 januari 1987 bedroeg de totale oppervlakte van de gemeente 138,67 km2 (waarvan 138,25 km land) en telde het 26.251 inwoners. De woningdichtheid op genoemde datum bedroeg 59 woningen per km2, negen woningen meer dan het cijfer voor Salland (de gemiddelde woningdichtheid in de

provincie Overijssel is 105 woningen per km2 land).

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie (kaart 2)
De geologie van Raalte is voornamelijk bepaald door de ijstijden. De fluviatiele sedimenten die in eerdere perioden waren afgezet door de oerrivieren Rijn, IJssel en Vecht, werden opgestuwd door ijsmassa's gedurende de Riss-ijstijd, zo'n 200.000 jaar geleden. Hierdoor ontstonden hoogteverschillen in het landschap. In de gemeente Raalte blijkt dit uit de Luttenberg, een onderdeel van het stuwwallencomplex de Sallandse Heuvelrug. Na de Riss-ijstijd werden de laag gelegen delen opgevuld met materiaal afkomstig uit de smeltende ijsmassa's (zgn. postglaciale dalopvullingen). Door water- en winderosie zijn de stuwwallen afgevlakt. Het materiaal bleef aan de voet van de stuwwallen achter, waardoor puinwaaiers ontstonden. In Raalte is ten westen van de Luttenberg een voorbeeld hiervan te vinden, namelijk een westwaarts lopende rug die later is overdekt met stuifzand. In de laatste ijstijd, toen het landijs ons land niet bereikte, is het landschap overdekt met door de wind meegevoerd fijnzandig materiaal. Door dit dekzand werden de grootste hoogteverschillen weggewerkt, het golvend karakter van het landschap bleef echter behouden. Kenmerkend voor het dekzandlandschap waartoe de gemeente Raalte fysisch-geografisch behoort, zijn de vele beken die overeenkomstig de hellingshoek van oost naar west lopen. Langs deze beken die het landschap doorsnijden is lemig materiaal afgezet (beekafzettingen). Door conglomeratie van ijzerdeeltjes

ontstonden ijzeroerbanken op plaatsen met wisselende grondwaterstanden.

De beken zijn ontstaan in het laatste geologische tijdperk, het holoceen, toen het klimaat vochtiger werd en het grondwaterpeil steeg. Mede hierdoor ontstonden ook enkele (kleine) veengebieden, zoals het broekveengebied in het Schoonheeterbroek tussen Raalte en Heeten.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap
Het grondgebied van de gemeente Raalte bestaat voornamelijk uit dekzanden. Als gevolg van bodemvormende processen kunnen deze gronden worden onderverdeeld in veldpodzol-, laarpodzol-, en enkeerdgronden. Veldpodzolgronden zijn te vinden op de wat hogere, vlakke plateaus in het oosten en westen, waar vroeger heidevelden waren. Door de dunne humeuse bovenlaag en de uitspoeling van minerale voedingsstoffen zijn deze gronden van nature onvruchtbaar. Thans worden deze gronden, door intensieve bemesting, gebruikt voor de verbouw van mais. In de oude ontginningsgebieden, in de buurt van de enkeerdgronden of langs de beekdalen, zijn de wat vruchtbaardere, humeuze laarpodzolgronden ontstaan. Deze bodems (die gebruikt worden voor zowel akkerbouw als veeteelt) zijn vooral aanwezig bij de dorpen Raalte en Heeten en in het oostelijke deel van de gemeente. De enkeerdgronden zijn ontstaan door eeuwenlange beplagging, waardoor vruchtbare, bolvormige akkers (enken) ontstonden. Deze gronden zijn vooral te vinden rond Raalte, Luttenberg, Heeten, Broekland en langs de beekdalen; veldnamen als Raalter enk, Heeter enk, e.d., verwijzen naar de oude enkegronden. Langs de beekdalen zijn beekeerdgronden, moerige eerdgronden en enkele kleine stukken eerdveen ontstaan. Ondank de verbeterde afwatering zijn deze gronden voornamelijk in gebruik als grasland. Ten zuiden van Heeten en bij de noordgrens van de gemeente zijn duinvaaggronden aanwezig. Deze humusloze, onvruchtbare zandbodems zijn totaal ongeschikt voor het beoefenen van landbouw.

Het landschap van de gemeente Raalte heeft sinds het midden van de vorige eeuw, toen de woeste gronden ontgonnen werden, grote veranderingen ondergaan. Het vroegere esdorpenlandschap met natte broeklanden, met grote oppervlakten bos en heide en met bebouwing bij de enken heeft door de ontginningen, de ruilverkaveling en de toegenomen bebouwing een ander aanzien gekregen. De natte broeklanden werden ontwaterd, verkaveld en voor de veeteelt gebruikt. Beplanting is hier vrijwel afwezig. De heidevelden werden ontgonnen tot grootschalige landbouwgebieden, gekenmerkt door rechte wegen, boerderijen op regelmatige afstanden, vrij grote blokvormige kavels en weinig beplanting. De oude bouwlanden zijn omgezet in graslanden, de houtwallen zijn verdwenen en de enken zijn geheel of gedeeltelijk bebouwd. Gebleven zijn de hoogteverschillen waardoor de oude bouwlanden zich onderscheiden van de andere gronden. Opvallend is dat veel bos is gekapt, maar dat daarentegen enkele oude open

gebieden (zoals het gebied rond Schoonheeten, het Overijsselse Kanaal en sommige heidevelden) nu beplant zijn met bos en zo hun open karakter hebben verloren. Bijzondere vermelding wat het landschap betreft verdienen tot slot nog de Luttenberg, het Boetelerveld-Schoonheeterheide (natuurreservaat) en enkele overgebleven landgoederen, zoals 't Relaer en Schoonheeten.

2.3. Bodembeheer en ontginningen (kaart 3)
Tot het midden van de negentiende eeuw bestond het schoutambt (na 1811 gemeente) uit vijf marken, waarin de landadel een tamelijk bescheiden rol speelde. Vanwege de grote oppervlakte woeste gronden was de druk om de marken op te heffen erg groot. De marke Raalterwoold werd in 1840 als eerste marke binnen de gemeente opgeheven; daarna volgden de andere marken: Luttenberg in 1848, Ramele in 1849, Pleegst in 1850 en Heeten in 1860.

In de buurschap Tijenraan - behorende tot de marke Raalterwoold - stonden drie havezaten: Hofstede, Het Relaer en De Velner. Aan deze havezaten waren geen bijzondere gebruiksrechten in de marke verbonden; evenmin aan de bezitters van de havezate Luttenberg in de gelijknamige marke. De eigenaar van de havezate Schoonheeten in de marke Heeten had wel bijzondere gebruiksrechten. Dit is waarschijnlijk de reden dat laatstgenoemde marke als laatste binnen de gemeente is opgeheven.

De ontginningen waren omstreeks 1850 in de gemeente Raalte in volle gang. Van 1840 tot ±1860 werden per jaar honderden hectares woeste gronden ontgonnen, waardoor de verspreide bebouwing sterk toenam. Deze individueel ontgonnen gronden werden gebruikt voor akkerbouw, veeteelt en bosbouw. Na de landbouwcrisis en als gevolg van de verbeterde ontwatering maakte de bosbouw plaats voor veeteelt.

2.4. Waterbeheersing
Van oudsher zorgden de marken voor het beheer van de afwatering in het schoutambt Raalte. In 1835 werd een provinciaal dijksregelement vastgesteld en sinds dat jaar valt het grondgebied van de gemeente Raalte onder het waterschap Salland (tot 1957 het zevende dijksdistrict). Sinds de oprichting heeft het waterschap geprobeert om door middel van verbeteringswerken de afwatering van de oost-west lopende beken en weteringen te bevorderen. Vooral de lager gelegen (broek)gronden en de gronden langs de beken hebben lange tijd veel te lijden gehad van wateroverlast. Voor de afwatering was de gemeente Raalte vooral aangewezen op de Nieuwe Wetering, via de Rameler Waterleiding en de Raalter Wetering. De weteringen of halfnatuurlijke beken konden de afvoer van het water in natte tijden niet aan, waardoor afwatering een groot probleem bleef. In 1965 werd de benedenloop van de Nieuwe Wetering van een nieuw gemaal voorzien en werd het door koppelleidingen op de Soestwetering aangesloten. Bovendien werden de weteringen rechtgetrokken en verbreed.

Tegenwoordig wordt de (sterk verbeterde) afwatering verzorgd door de Soestwetering, wat betreft het westelijke deel van de gemeente, en het Overijsselse Kanaal wat het oostelijke deel betreft. Sinds dit kanaal gesloten is voor scheepvaartverkeer is het waterpeil verlaagd om zo de afwateringsfunctie te vergroten.

3 Infrastructuur

(kaart 4)

3.1. Waterwegen
Tot de aanleg van het Overijsselse Kanaal in de vijftiger jaren van de negentiende eeuw waren er in de gemeente Raalte geen waterwegen. De weteringen waren te klein en grote delen van het jaar te ondiep om als waterweg gebruikt te worden. Het uit 1826 stammende "plan van Salland" dat de infrastructuur in Salland en Twente door aanleg van een netwerk van kanalen wilde verbeteren, werd in 1847 uitgebreid met een kanaal van Deventer naar Dalmsholte, waardoor de beoogde kanalisatie van de Schipbeek kwam te vervallen. Het kanaal van Dalmsholte (langs Raalte) naar Deventer werd in 1858 geopend, maar werd pas later van groot belang voor de verdere ontwikkeling van Raalte. Als gevolg van het sterk afgenomen belang voor het scheepvaartverkeer langs deze route, werd in 1964 het gedeelte Lemelerveld-Raalte gesloten. Het deel Raalte-Deventer bleef in gebruik, ook al werd een gemiddelde van één of twee schepen per dag niet meer gehaald. Op 1 augustus 1988 is ook dit laatste gedeelte van deze 27 km lange zijtak gesloten voor scheepvaartverkeer.

3.2. Wegen
Het netwerk van wegen in de gemeente Raalte heeft sinds het midden van de vorige eeuw weinig veranderingen ondergaan. Tussen 1830 en 1860 worden de belangrijkste wegen in de gemeente aangelegd of verhard. De weg van Zwolle via Heino, Raalte en Wierden naar Twente is rond 1830 aangelegd en in 1852 verbeterd. Deze weg verving de oude Twentse

weg die eeuwenlang de belangrijkste verbinding tussen Twente en Zwolle was en die nu nog steeds door het noordelijke deel van de gemeente loopt. De weg naar Deventer, de Deventerstraat (gedeeltelijk het traject van de huidige Nieuwe Deventerweg) is in 1837 aangelegd. Het verkeer naar Deventer ging toendertijd nog via de Deventerstraat en de Boxbergerweg; de Raalterweg (de huidige verbindingsweg tussen Raalte en Deventer) is pas rond 1900 verhard. De grindweg naar Wijhe, de Wijheseweg, werd in 1883 een klinkerweg, de weg via Heeten naar Holten werd pas in het tweede decennium van deze eeuw verhard.

Zo nam Raalte al omstreeks 1850 een centrumpositie in door het samenkomen van meerdere belangrijke wegen. Deze centrumpositie werd na de Tweede Wereldoorlog verbeterd door de aanleg van de huidige weg van Raalte via Lemelerveld naar Ommen. Deze weg is aangelegd op het traject van de in 1935 gesloten spoorlijn naar Ommen. In de jaren zestig is er een verbindingsweg aangelegd (een gedeelte van de Nieuwe Deventerweg) tussen de wegen naar Zwolle en Deventer, waardoor het doorgaande verkeer om het dorp Raalte wordt geleid.

3.3. Spoorwegen

Op 1 januari 1881 werd de spoorlijn Zwolle-Almelo geopend, met een halte te Raalte. Het station uit 1879, ten noorden van de oude dorpskom, is na de Tweede Wereldoorlog afgebroken en vervangen door een abri. In 1910 werd een tweede spoorlijn geopend, het lokaalspoor van Deventer naar Ommen met haltes te Pleegste, Langkamp, Raalte en Linderte. Door het geringe vervoersaanbod werd deze lijn 25 jaar later opgeheven. In 1863 werd een verzoek ingediend om de lijn Deventer-Zwolle via Raalte en Heino te laten lopen, in plaats van via Olst en Wijhe. Dit verzoek is echter niet ingewilligd.

4 Nederzettingen

(kaarten 5 en 6)

4.1. Kernen
Op grond van de nederzettingsvorm en de verkavelingswijze is het grondgebied van de gemeente Raalte cultuurhistorisch te karakteriseren als een esdorpenlandschap. De oorspronkelijke bewoners, Saksen, hebben in dit vroeger beboste gebied kampen uitgehakt voor het uitoefenen van landbouw. Door toename van de bevolkingsdruk in de vroege middeleeuwen werden de ontginningen uitgebreid en groeiden de bouwlanden aan elkaar. Zo ontstonden onder andere de Raalter enk, de Achter enk, de Boeteler enk, de Heeter enk, de Pleegster enk en de enk te Tijenraan, met de daarbij behorende esdorpjes en hoevezwermdorpjes. Twee van deze kleine nederzettingen, Raalte en Heeten, waren al vóór 1940 uitgegroeid tot plattelandskernen.

De naam **Raalte** (de waarschijnlijke betekenis is "bos waarin men gerooid heeft") wordt in 1123 voor het eerst vermeld in een brief van keizer Hendrik V, waarin hij de Raalter kerk aan de bewoners van Deventer schenkt. Deze kerk is echter niet gesticht in een oude agrarische kern die al aanwezig was, maar in een open veld op een kruispunt van wegen. Pas eeuwen later is er rond deze kerk bebouwing ontstaan. De dorpse samenleving is niet begonnen in het huidige dorp (van oorsprong een kernesdorp), maar in de nabij gelegen buurschap Tijenraan. Pas in 1474 wordt voor het eerst melding gemaakt van enkele huizen "in den dorp Raelte". Gaandeweg ontwikkelt deze uit katersteden bestaande nederzetting zich tot een plattelandscentrum met een

vrij uitgebreid verzorgingsgebied. Waarschijnlijk heeft ook de nabijgelegen havezate De Hofstede (in 1188 al voor het eerst genoemd) een grote (beschermende) invloed uitgeoefend op de verdere ontwikkeling van deze nederzetting. Toch is Raalte omstreeks 1850 niet meer dan een kleine concentratie van bebouwing langs de Herenstraat en de tegenwoordige Grotestraat ten westen van de Raalter enk met een kerk en een korenmolen. De aanleg van het Overijsselse Kanaal en de spoorlijn Zwolle-Almelo bevorderen de gunstige relatieve ligging van Raalte, waardoor de bebouwing en de bedrijvigheid iets toenemen. Rond 1900 verschijnt voor het eerst bebouwing op de Raalter enk en is er ook sprake van aaneengesloten lintbebouwing langs de Herenstraat/Grotestraat. Ook het landgoed behorende tot de in 1879 geveilde havezate De Hofstede wordt in de eerste decennia van deze eeuw verkaveld en bebouwd. In deze periode treedt tevens een verdichting op van de bebouwing in de dorpskom en ten oosten hiervan, langs het kanaal. Na de Tweede Wereldoorlog ondergaat het uiterlijk van het dorp grote veranderingen door uitbreidingen van de bebouwde kom en door de aanleg van gemoderniseerde winkelstraten in de oude dorpskom. Door laatstgenoemde ontwikkeling is van de oude bebouwing weinig meer bewaard gebleven. De enk is thans vrijwel geheel bebouwd en aan de oostzijde van het kanaal is een industrieterrein tot ontwikkeling gekomen. In het begin van de zestiger jaren ontstond de wijk Blekkerhoek in het noorden van Raalte. De wijken De Olykampen, Westdorp en Langkamp, respectievelijk ten zuiden, zuidwesten en ten westen van het oude Raalte zijn eind jaren zestig, begin jaren zeventig gebouwd. Daarna volgden opnieuw uitbreidingen: Drostenkamp in het noordwesten, Hartkamp in het zuidwesten en Vloedgraven in het zuiden. De meest recente uitbreiding van Raalte, Het Raan, vindt medio jaren tachtig plaats ten noorden van de spoorlijn.

Heeten (de naam betekent waarschijnlijk "heide") is na Raalte de grootste kern in de gemeente. Ook hier heeft de ligging op een knooppunt van wegen een belangrijke rol gespeeld. Pas na de bouw van een rooms-katholieke schuilkerk in 1791 (met medewerking van Baron Bentinck van Schoonheeten) groeide het esdorpje aan de Heeter enk uit tot een plattelandskern van bescheiden omvang. In de eerste decennia van deze eeuw nam de bebouwing toe rond het dorpsplein. Het noordelijke deel van de enk, ten noorden van het kruispunt Dorpsstraat-Weseperweg, is vlak na de eeuwwisseling verkaveld. Een belangrijke rol in de voor-oorlogse ontwikkeling van Heeten speelden de zuivelfabriek en de confectiefabriek. Na de Tweede Wereldoorlog breidt ook deze kern zich gestaag uit, vooral ten westen van de Dorpsstraat. De enk is thans een woning- en industrieterrein.

4.2. Buurschappen

Naast de kerkdorpen Raalte en Heeten bestond de gemeente omstreeks 1850 uit de buurschappen Tijenraan, Linderte, Luttenberg, Boetele, Ramele, Pleegst en Broekland. Daarnaast werden rond

die tijd nog enkele gehuchten onderscheiden: Raalterwold, Raashoek en Rabbershoek. Al deze buurschappen en gehuchten zijn in de buurt van een enk ontstaan en dateren van de 13e of 14e eeuw. Enkele van genoemde nederzettingen zijn na de Tweede Wereldoorlog uitgegroeid tot kernen: de kerkdorpen Luttenberg, Nieuw-Heeten en Mariënberg.

Het esdorp **Luttenberg** is door zijn geïsoleerde ligging lange tijd een vrij besloten gemeenschap geweest. Omstreeks het midden van de vorige eeuw bestond deze nederzetting uit een school, een kapel (1834) en enkele woningen rond de berg. In 1838 is Luttenberg van de statie Raalte afgescheiden en zelfstandig geworden, in 1853 werd deze statie tot parochie verheven. Tot 1945 was Luttenberg niet veel meer dan een verzameling boerderijen langs de huidige Butzelaarstraat. Na de ruilverkaveling van 1968, die leidde tot asfaltering van oude en aanleg van nieuwe wegen, groeide het kerkdorpje uit tot de derde kern van de gemeente. **Broekland** is een iets kleinere kern ten westen van Raalte en dankt zijn ontstaan aan de in 1912 gebouwde kerk aan de huidige Van Dongenstraat. Tot die tijd bestond deze nederzetting uit slechts enkele verspreid gelegen boerderijen langs onverharde wegen in een nat grasgebied. Na de bouw van de kerk is de bebouwing langs de weg iets toegenomen en zijn ook de wegen in de buurt verhard. Na de oorlog ontwikkelde ook deze nederzetting zich tot een kleine plattelandskern. **Nieuw-Heeten**, in het uiterste zuidoosten van de gemeente, is van oorsprong een ontginningsgebied waar zich aan het eind van de vorige eeuw enkele boeren (afkomstig uit Heeten) vestigden en waar in 1923 een kerk werd gebouwd. Evenals Broekland is ook deze nederzetting van oorsprong een hoevenzwermdorp die zich pas na de Tweede Wereldoorlog tot kern heeft ontwikkeld. In 1937 is de jongste kern **Mariënheem** ontstaan, ten oosten van Raalte aan de weg naar Nijverdal. In dat jaar werd de gelijknamige parochie gesticht en werd begonnen met de bouw van een kerk vlakbij de enkele jaren eerder gebouwde school. De parochie en de buurschap ontvingen daarbij de naam Mariënheem, dit in tegenstelling tot de wens van de burgemeester die voorgesteld had de buurt Assendorp te noemen, zoals deze buurt vroeger heette. De naam van deze nederzetting is deels ontleend aan de naam van de schuurkerk die vroeger heeft gestaan bij de plaats waar nu nog het oude kerkhof ligt, namelijk de "kerk op de hemen" die in 1834 is afgebrand. Het eerste gedeelte van de plaatsnaam is ontleend aan de naam van de nieuwe parochie "Onze Lieve Vrouwe". Hoewel de kerk en de school ten zuiden van de weg naar Almelo liggen, is de bebouwing na de oorlog vooral ten noorden van de weg sterk toegenomen.

Van de vijf havezaten die er in het schoutambt Raalte in de negentiende eeuw voorkwamen zijn er twee bewaard gebleven: Het Relaer, afgebroken in 1910 en vervangen door een nieuw herenhuis, en Schoonheeten (thans rijksmonument). Van de havezate De Velner resteert nog het geboomte en de lanen, van de havezate Luttenberg nog de erve Jagers.

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking
(tabel 1)

Wat betreft de bevolkingsgroei van de gemeente Raalte sinds 1850 is er een duidelijk onderscheid tussen de perioden voor en na 1900. Tot de eeuwwisseling was deze groei vrij zwak; van 1850 tot 1900 nam de bevolking met slechts 13% toe. Van 1860 tot 1870 is de bevolking in de gemeente zelfs iets afgenomen. Reden hiervoor, en voor de zeer geringe toename in de twee daaropvolgende decennia, is de landbouwcrisis die al voor 1870 zijn intrede doet en rond 1880 zijn hoogtepunt bereikt. De landbouwcrisis zorgde tot de eeuwwisseling voor een vertrekoverschot in de meeste plattelandsgemeenten. Na 1900 neemt het bevolkingsaantal sterk toe; van 1900 tot 1940 treedt bijna een verdubbeling op. De sterke bevolkingsgroei in deze periode is vooral veroorzaakt door een natuurlijke aanwas en door een afname van het vertrekoverschot. Na de Tweede Wereldoorlog steeg het aantal inwoners van de gemeente naar boven de 25.000. Deze stijging, die vooral in de jaren zestig en zeventig plaatsvond, was het gevolg van de toegenomen niet-agrarische werkgelegenheid en het grote aantal woonforensen die zich vanuit andere gemeenten (met name Deventer) te Raalte vestigden.

5.2. Ruimtelijke spreiding
(tabellen 2, 3 en 4)

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw waren in de gemeente Raalte wat de bevolking betreft geen belangrijke zwaartepunten. Wel kunnen er rond die tijd twee buurschappen worden onderscheiden (Tijenraan en

Heeten) die samen ongeveer de helft van de totale bevolking omvatten. Van kernvorming was in de gemeente omstreeks 1850 echter nog geen sprake, alleen de nederzetting Raalte vertoonde een (zeer kleine) concentratie van bebouwing. Het is opmerkelijk dat Tijenraan - toendertijd verreweg de grootste buurschap in de gemeente - zich niet tot kern heeft ontwikkeld en nauwelijks in omvang is toegenomen. Raalte ontwikkelde zich daarentegen in de tweede helft van de negentiende eeuw wel tot een kern, later gevolgd door Heeten. Na de Tweede Wereldoorlog zijn behalve Raalte en Heeten, ook Luttenberg, Broekland, Mariënheem en Nieuw-Heeten uitgegroeid tot plattelandskernen. Raalte is inmiddels verreweg de grootste kern in de gemeente. In 1987 woonden in dit dorp (de inwoners van het buitengebied rond Raalte niet meegerekend) 15.266 mensen; bijna 60% van de totale bevolking van de gemeente Raalte. De kernen Heeten en Luttenberg telden in genoemd jaar respectievelijk 1.934 en 1.002 inwoners. Ongeveer een vierde deel van de totale bevolking in de gemeente (6.601 inwoners) valt onder de noemer "verspreide bevolking".

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw
De landbouw is lange tijd de belangrijkste bestaansbron geweest voor de bevolking van de gemeente Raalte. Omstreeks het midden van de negentiende eeuw was bijna de gehele beroepsbevolking geheel of gedeeltelijk werkzaam in deze sector, in 1930 werkte ongeveer twee derde deel van de mannelijke beroepsbevolking in de landbouw. Het gemengd bedrijf domineerde rond 1850, waarbij de veeteelt in dienst stond van de akkerbouw. Aardappelen, rogge en boekweit waren de belangrijkste producten. De ontginningen van de woeste gronden waren in het midden van de vorige eeuw in volle gang. In 1850 wordt in de gemeenteverslagen melding gemaakt van 583 ha. in cultuur gebrachte woeste gronden. Door deze ontginningen - en als gevolg van ontwateringswerkzaamheden - stijgt de totale oppervlakte landbouwgronden naar 3.200 ha. in 1880. Als gevolg van de landbouwcrisis die rond die tijd het platteland teistert, komt het accent steeds nadrukkelijker op de veeteelt te liggen. Hierdoor neemt de oppervlakte landbouwgronden van 1880 tot 1930 slechts met circa 300 ha. toe. De veeteelt wordt tijdens en na de landbouwcrisis steeds belangrijker. In 1850 telde de gemeente 3.448 runderen, 1.087 schapen en 1.062 varkens. In de daarop volgende decennia neemt de schapenhouderij sterk af, ten gunste van de rundvee-, pluimvee- en varkenshouderij. In 1896 maakt het gemeenteverslag melding van ruim 6.500 runderen, ongeveer evenzoveel varkens en maar liefst 18.500 hoenders. Het spreekt voor zich dat de handel in varkens, runderen en pluimvee een grote rol

speelde in de gemeente Raalte. Zo werden in 1896 1.092 runderen en 12.008 varkens op de markten te Raalte verhandeld. In de eerste decennia van deze eeuw bleef de rundveehouderij ongeveer gelijk, terwijl het op de markt verhandelde aantal varkens en pluimvee flink toenam, naar ruim 30.000 biggen en bijna 70.00 stuks pluimvee.

In de loop van deze eeuw krijgt de gemeente Raalte - meer nog dan andere plattelandsgemeenten - te maken met het probleem van (te) kleine agrarische bedrijven. Waren er in de gemeente in 1910 nog 850 bedrijven kleiner dan 1 ha., in 1947 was dit aantal gestegen naar 1.234. Het toenemende aantal kleine bedrijfjes was het gevolg van de grote bevolkingsgroei sinds 1900, wat leidde tot het opsplitsen van bedrijven. Daarnaast waren reeds alle woeste gronden ontgonnen, met uitzondering van het natuurreservaat Boetelerveld en de bosbouwgebieden Schoonheeten en Molenbelt. Bovendien nam vooral na de Tweede Wereldoorlog de bebouwing sterk toe, waardoor grote oppervlakten landbouwgronden verloren gingen. Na de ruilverkaveling in de jaren zestig is de gemiddelde bedrijfsoppervlakte toegenomen, van 8,60 ha. in 1955 naar 11,31 ha. in 1986. Laatstgenoemd cijfer is echter nog steeds aanzienlijk lager dan dat in de omringende gemeenten (bijvoorbeeld Olst met een gemiddelde bedrijfsgrootte van 13,8 ha.)

In 1971 waren in de gemeente Raalte 1.535 personen (21% van de totale beroepsbevolking) werkzaam in de agrarische sector. De gemeente telde in 1986 10.012 ha. landbouwgronden verdeeld over 885 agrarische bedrijven.

6.2. Ambacht, industrie en diensten

De niet-agrarische werkgelegenheid heeft in de gemeente Raalte in de periode 1850-1940 geen grote rol gespeeld. In 1850 waren er in de gemeente 147 mensen geheel of gedeeltelijk werkzaam in de ambachten. Fabrieken kwamen hier in de tweede helft van de negentiende eeuw niet voor. In het dorp Raalte waren omstreekks 1900 vier molens, in Heeten en Luttenberg beiden één. Van het Raalter molenbestand is alleen de romp van de korenmolen te Heeten uit 1880 bewaard gebleven. Vóór 1940 was er in de gemeente nauwelijks sprake van industrie. Wel waren er rond de eeuwwisseling bij Raalte enkele oermolens (waaronder één "stoomijzerertsmalerij") waar het oer uit de omgeving werd fijngemalen en met platte schuiten naar het Ruhrgebied en Deventer werd vervoerd. De enige (kleine) fabrieken in de gemeente waren gericht op de agrarische sector, zoals blijkt uit de stoomzuivelfabrieken (De Hoop te Raalte en De Vooruitgang te Heeten) die rond 1920 in de gemeente verschenen. De zuivelfabriek te Raalte - met een poedermakerij - was hiervan de grootste. In de jaren twintig van deze eeuw leidde de sterke bevolkingsgroei in de gemeente tot een toename van de bouwactiviteiten. Te Raalte werden enkele bouwbedrijven gevestigd: het constructiebedrijf Disselhorst & Zn. in 1922, de houtfabriek

Friesland van de gebroeders Douma in 1928 en het betonbedrijf van Van de Berg in 1932. In verband met transportkosten was het Overijsselse Kanaal voor deze bedrijven van groot belang. Bedrijfstellingen van de gemeente Raalte uit 1939 maken melding van 11 fabrieken, waarin samen 109 mensen werkzaam zijn. De belangrijkste sectoren zijn de bouwnijverheid, de zuivel en de metaal- en houtnijverheid. De geringe betekenis van de industrie in de gemeente Raalte voor de Tweede Wereldoorlog is voornamelijk te verklaren door de nabijheid van de industriestad Deventer en het industriegebied Twente. Na de Tweede Wereldoorlog trekt Raalte steeds meer industrie aan. Door de centrale ligging in Salland en de aanwezigheid van goede verbindingen wordt Raalte een aantrekkelijke vestigingsplaats voor distributiebedrijven en op- en overslagbedrijven. Ook de traditionele Raalter bedrijfstakken, de zuivelindustrie en de bouwnijverheid, bieden na de oorlog steeds meer werkgelegenheid. Verder weet de gemeente Raalte na de oorlg diverse fabrieken aan te trekken uit geheel andere sectoren. De belangrijkste hiervan is de ook nu nog aanwezige rubberfabriek Hevea Raalte (thans Vredestein Icropo B.V.), die zich hier in 1948 aan de Kanaalstraat vestigde. Naast Raalte is er ook in de andere kernen sprake van (kleinschalige) industrie. De industrie buiten Raalte is echter voornamelijk gericht op de agrarische sector.

Hoewel Raalte tot aan de Tweede Wereldoorlog voornamelijk een agrarische gemeente was, was toch 16,5% van de totale beroepsbevolking - of 20% van de mannelijke beroepsbevolking - werkzaam in de nijverheid. Veruit het grootste deel hiervan werkte echter in de industrie buiten de eigen gemeente. In 1971 was het aandeel van de totale beroepsbevolking werkzaam in de industrie 21,7% en in de bouwnijverheid 13,8%.

Ook de dienstensector is wat werkgelegenheid betreft na de oorlog steeds belangrijker geworden. In 1930 was 16,5% van de totale beroepsbevolking werkzaam in de sectoren handel, verkeer en overige dienstverlenende beroepen. Nadien steeg de werkgelegenheid in de dienstensector naar ruim 43% in 1971. Deze grote stijging vond grotendeels plaats in de niet-commerciële dienstverlening, in onder andere de bejaardentehuizen te Raalte, Heeten en Lutttenberg, het psychiatrisch ziekenhuis St. Fransiscushof en het verpleegtehuis De Hartkamp, beiden te Raalte.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
Omstreeks 1850 waren er in de gemeente Raalte twee kerken: één te Raalte en één te Heeten. De Nederlands Hervormde Plaskerk te Raalte, oorspronkelijk gewijd aan het H. Kruis, is in de middeleeuwen gebouwd. De toren is aan het eind van de zeventiende eeuw ingestort, waarna de huidige lage toren verscheen. Na de Hervormingen kwam de kerk in protestantse handen en was de overwegend rooms-katholieke bevolking in het schoutambt genoodzaakt tot het houden van geloofsbijeenkomsten in schuilkerken. Nadat de schuurkerk met pastorie op "de Heemen" in 1832 was afgebrand, werd vier jaar later een nieuwe kerk op "de Bartelskamp" (nu Kerkstraat) gebouwd. In 1891 werd deze eenvoudige Waterstaatskerk vervangen door de huidige neo-gotische Kerk van de Heilige Kruisverheffing. Heeten had al in 1791 een eigen kerk, maar deze werd in 1892 vervangen door de huidige rooms-katholieke kerk. De in 1834 gebouwde kapel te Luttenberg bleek aan het eind van de negentiende eeuw te klein en te bouwvallig en werd in 1906 vervangen door de huidige rooms-katholieke kerk, die in 1920 met twee zijbeuken werd uitgebreid. Broekland, Nieuw-Heeten en Mariënheem kregen in respectievelijk 1912, 1923 en 1937 een rooms-katholieke kerk. Verder zijn er in de gemeente Raalte in de periode 1850-1940 nog gebouwd: een Vrij Evangelische Kerk "Evenbelt" (thans woonhuis) uit 1868 aan de Wijheseweg en een synagoge (nu Vrij Katholieke kerk) uit 1891 aan de Stationsstraat.

De gemeente Raalte heeft drie algemene begraafplaatsen: "Pleegste" aan de Oosterenkweg uit 1976, "Westdorp" aan de Westdorplaan uit 1937 en één aan de Marktstraat uit 1827. De twee laatstgenoemde begraafplaatsen doen tevens dienst als kerkelijke begraafplaats. De begraafplaats aan de Marktstraat is in 1938 gesloten en in 1968 ontruimd. Verder zijn er in de gemeente zeven rooms-katholieke begraafplaatsen, één Joodse begraafplaats - aan de Oude Molenweg te Raalte uit de negentiende eeuw - en één bijzondere begraafplaats: "IJsselgouwe" aan de Dorpsstraat te Heeten uit 1967.

7.2. Scholen

In de periode 1850-1940 zijn in de gemeente Raalte elf lagere scholen gesticht. Het dorp Raalte had in 1935 één openbare lagere school, drie rooms-katholieke scholen en twee bewaarscholen. Broekland had in genoemd jaar twee lagere scholen en Heeten, Luttenberg en Nieuw-Heeten ieder één. Het oudste bewaard gebleven schoolgebouw staat in de Grotestraat. Dit pand (than bloemenwinkel) is in 1780 door het kerspel aangekocht en als schoolgebouw ingericht. In 1881 verhuisde de dorpsschool naar een nieuw (inmiddels afgebroken) gebouw aan de Schoolstraat. Andere bewaard gebleven schoolgebouwen van voor de oorlog zijn de scholen te Raalte ("Antonius" aan de Burgemeester Kerssemakersstraat), Broekland, Nieuw-Heeten, Luttenberg en Mariënberg, uit de eerste decennia van deze eeuw. Verder werden in het dorp Raalte in de periode voor 1940 onder meer gebouwd: de rooms-katholieke landbouwwinterschool (1920) op het terrein van de voormalige havezate De Hofstede en de rooms-katholieke huishoudschool (1939) aan de Zwolseweg. De landbouwwinterschool werd in 1961 afgebroken en vervangen door de school De Hofstede (MAVO/MEAO). Raalte heeft nu door de vele middelbare scholen en enkele scholen voor voortgezet onderwijs een vrij grote regionaal verzorgende functie.

7.3. Overige

In 1882 wordt de oude dorpsschool aan de Grotestraat te Raalte als gemeentehuis ingericht. Dit gebouw is echter te klein en in 1924 wordt daarom een groter pand aangekocht aan de Zwolsestraat, dat in 1926 wordt geopend. In 1857 wordt een pand aan de Herenstraat aangekocht als woning voor de Zusters van Tilburg, onder de benaming Gesticht voor Liefde. De zusters gebruikten dit gebouw als taalschool en internaat, maar hielden zich tevens bezig met het verzorgen van zieken. Voor laatstgenoemde functie bleek het gebouw al gauw te klein. Het zou echter nog tot 1932 duren voordat de zusters een nieuw gebouw aan de Burgemeester Kerssemakersstraat konden openen. Dit gebouw, Huize Angelica Custodes (1932-'33), was tot 1964 deels als rooms-katholiek ziekenhuis en deels als bejaardentehuis in gebruik. De functie van bejaardentehuis is behouden, het ziekenhuis heeft echter plaats moeten maken voor een klooster. Aan de Zwolsestraat heeft sinds 1840 de uitspanning Tivoli gestaan. Het oude Tivoli is echter in 1930 afgebroken en vervangen door een nieuwe uitspanning. Dit gebouw wordt nu

niet meer als zodanig gebruikt.

Ook wat de infrastructurele voorzieningen betreft zijn er in de gemeente Raalte enkele gebouwen van voor 1940 bewaard gebleven. De telefooncentrale aan de Schapenstraat (nu jeugdhonk) is in 1930 gebouwd. Het onderhoudshuisje van de Overijsselse Kanalen Maatschappij aan de Kanaalstraat is omstreeks 1860 gebouwd. Verder zijn er in de gemeente twee electriciteitshuisjes uit omstreeks 1930, aan de Deventerweg te Broekland en de Stationsstraat te Raalte. De watertoren aan de Korenstraat (genoemd naar een korenmolen die daar vroeger heeft gestaan) is in 1933 gebouwd in opdracht van de waterleiding Maatschappij Overijssel.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:
Kernesdorp.

Functie:
Verzorgingskern.

Ruimtelijke ontwikkeling:
In 1850 wordt de ruimtelijke structuur van het dorp gevormd door één straat met een klein pleintje rond de laat middeleeuwse kerk.
Het dorp is gelegen op de kruising van de oost-westverbinding Almelo-Zwolle en de noord-zuidverbinding Ommen-Deventer.
Door de aanleg van het Overijsselsch Kanaal (1858), de spoorlijnen Zwolle-Almelo (1881) en Ommen-Raalte-Deventer (1910-1935) werd Raalte een belangrijk knooppunt van wegen.
In 1850 wordt het dorpsbeeld bepaald door woningen-, winkels en kleine ambachtelijke bedrijven in het centrum met diepe achtertuinen en enkele boerderijen aan de rand van het dorp. Het dorp toonde een gesloten karakter met eenvoudige panden van één bouwlaag.
In de periode 1850-1940 verdichtte de bebouwing van het dorp en had een lineaire ontwikkeling langs de uitvalswegen plaats. In het midden van het dorp wordt een marktplein aangelegd. Na aanleg van het Overijsselsch Kanaal ontstaat enige lichte industrie aan de oostzijde van het dorp. Uit die periode is een enkel woonhuis en winkelpand herkenbaar. Bepalend zijn thans nog de neo-gotische rooms-katholieke kerk, het voormalige ziekenhuis en de watertoren.

Stedebouwkundige ontwikkeling Raalte

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

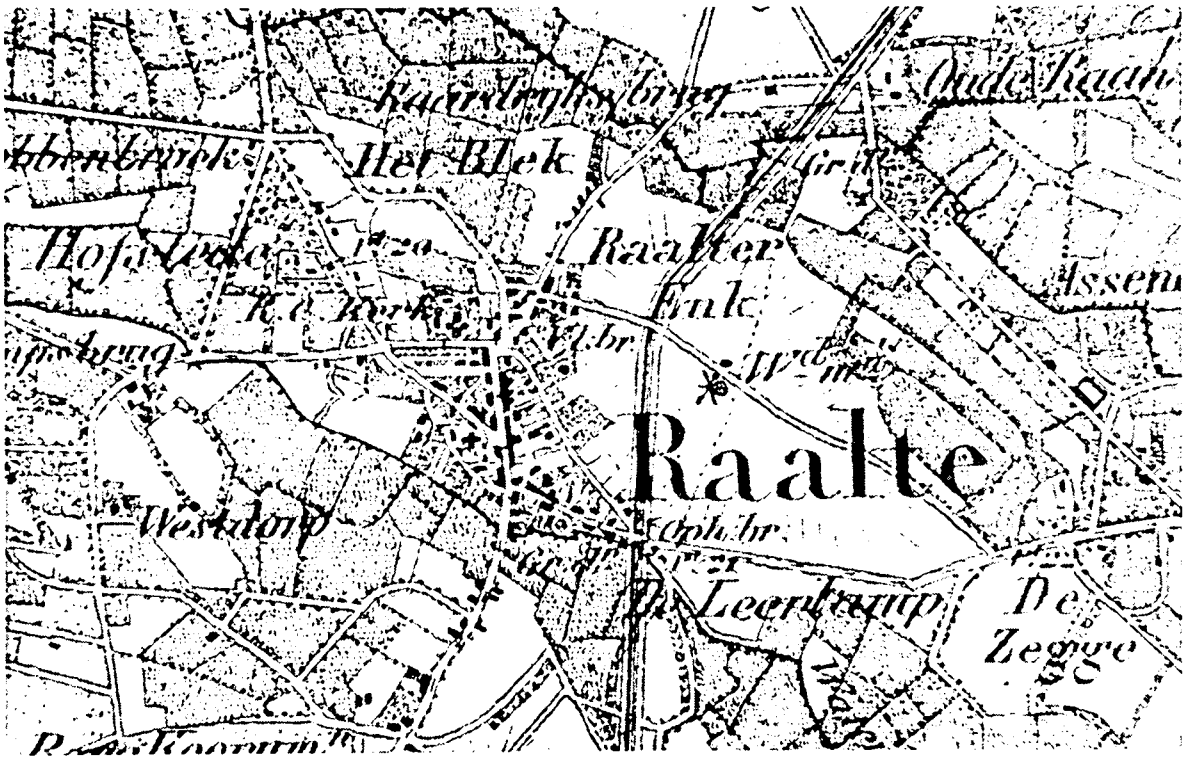

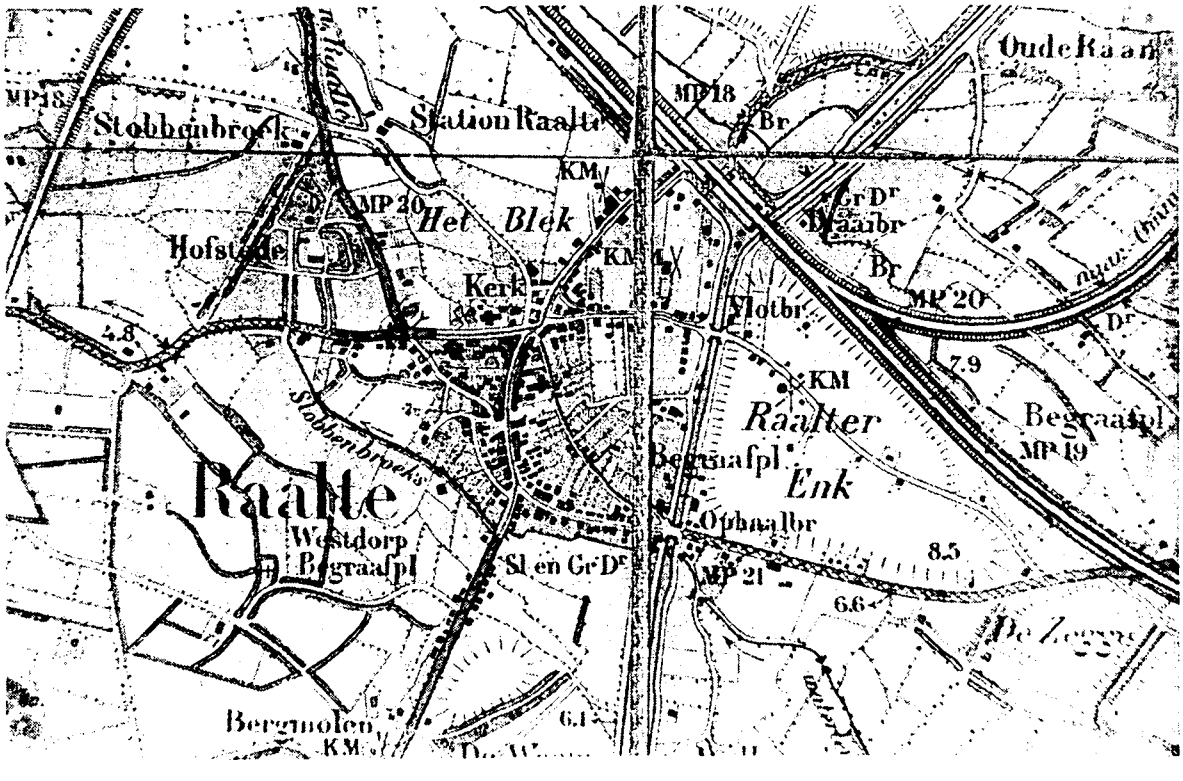

Kaart ca. 1940

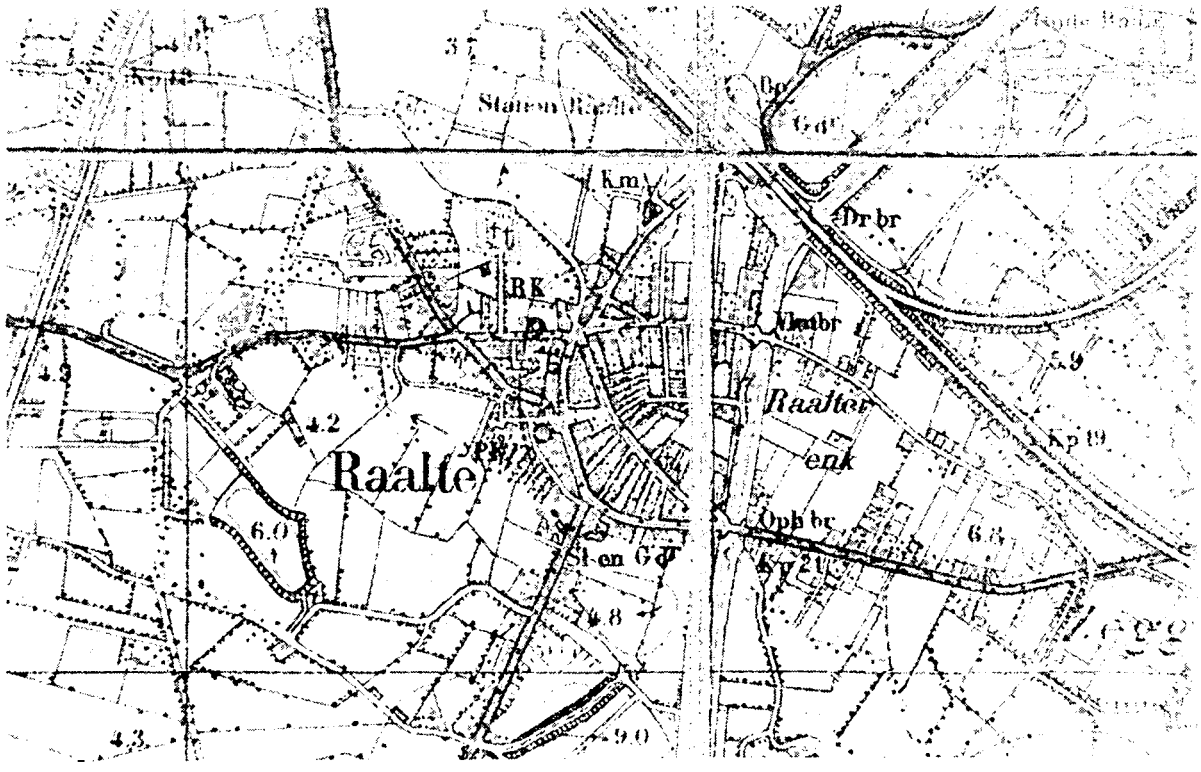

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1847
Kaart ca. 1900, verkend 1882/1883, herzien 1911/1912
Kaart ca. 1940, verkend 1931

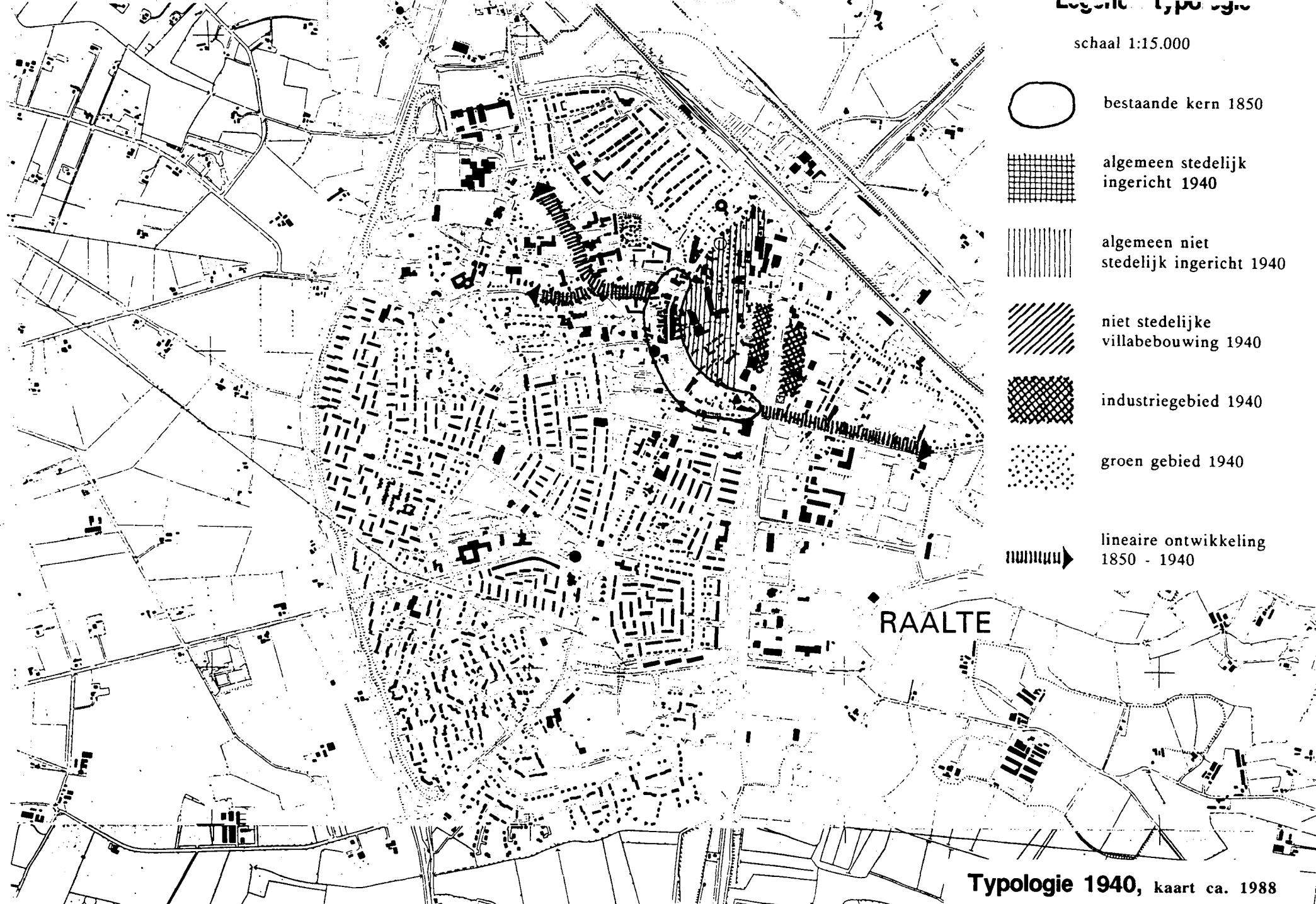

Typologie 1940, kaart ca. 1988

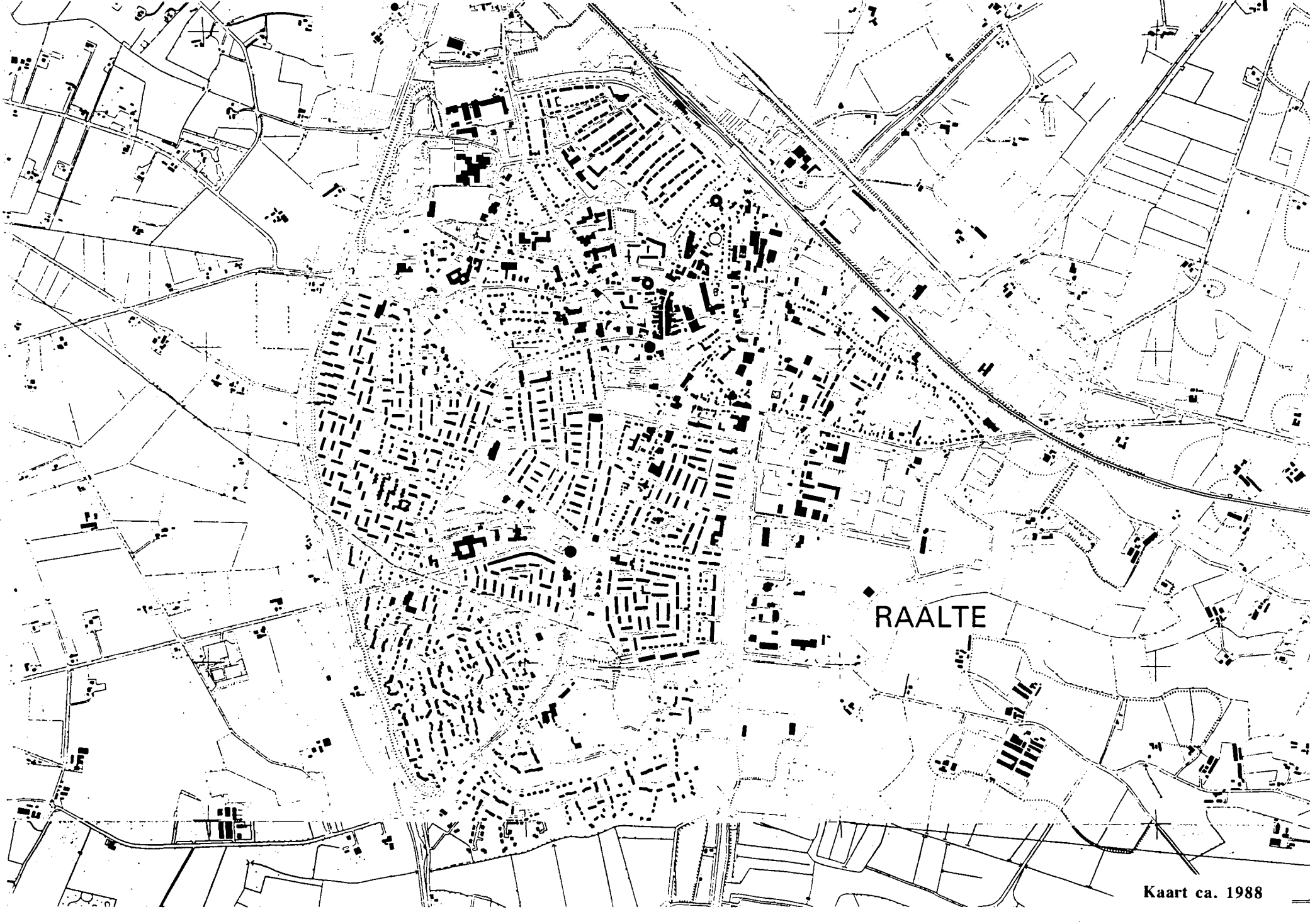

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Raalte en regio:
* Bestemmingsplan Buitengebied van de gemeente Raalte, Raalte, 1965.
* ETIO, Raalte, een gemeente in sterke ontwikkeling, Zwolle, 1961.
* Gewest Midden IJssel, Statistisch Overzicht 1987, Deventer, 1987.
* Hannink, H., Raalte rond de oude Plaskerk, Zwolle, 1975.
* Hannink, H., Raalte in oude ansichten, Zaltbommel, 1969.
* Jorna, K., Dagrekreatie of ... dag rekreatie, Breda, 1980.
* Mol, T., Sociale kaart van Mariënheem, z.p., 1977.
* Reinink, J.J., De marke Luttenberg, Raalte, 1975.
* Roodvoets, C.M., Raalte, Amstelveen, 1976.
* Schmidt Crans, P. C., Geschiedenis van Raalte, Raalte, 1964.
* Thielen, A. M., Geschiedenis van Raalte, Zutphen, 1981.
* VNF-persexcursie Raalte, z.p., 1965.

Literatuur algemeen:
*Aa, Van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel 1-12. Gorinchem, 1839-1848.
*Atlas van Nederland, 's-Gravenhage, 1963-1977.
*Atlas van Nederland. Deel 2: bewoningsgeschiedenis; deel 12: infrastructuur; deel 13: geologie; deel 14: bodem; deel 15: water; deel 16: landschap; deel 20: landinrichting, 's-Gravenhage, 1984.
*Besselaar, Molens in Nederland, Amsterdam, 1974.
*Bevolking der Gemeenten van Nederland op 1 januari 1987, 's-Gravenhage, 1987.
*Bijdragen uit het land van IJssel en Vecht, Eerste en tweede bundel,

IJsselacademie, Zwolle 1977-1978.
*Buter, A., De groene vallei. Stad en land aan de IJssel, Den Haag, 1978.
*Buter, A., Dit land over de IJssel, Hoorn, 1976.
*Crom, A.P., (red.) e.a., Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en platteland, deel 7, Overijssel, Kampen, 1985.
*Demoed, H.B., Mandegoed schandegoed, Zutphen, 1987.
*Dekker, G. (Red.), e.a., Oude fabrieks- en bedrijfsgebouwen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1986.
*Dijksterhuis, R., Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland, historische analyse van een wisselwerking, de eerste eeuw: 1840-1940, Z.p. [Groningen], Z.j.[1980].
*Egberts, E., Wie water deert, die water keert, Zwolle, 1985.
*Elzenga, E., Langs de oude Overijsselse kerken, Baarn, 1972.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, 'Marken in Overijssel', in: Geschiedkundige atlas van Nederland, Den Haag, 1924.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, G.J. ter Kuile en R. Schuiling, Overijssel, Deventer, 1931.
*Fischer, E.J., Stroomopwaarts, Zwolle, 1986.
*Fockema Andrea, S.J., Het kaartbeeld van Overijssel 1550-1850, Overdruk uit Versl. en Mededeel. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 55ste stuk, z.p., 1939.
*Gevers, A.J., en A.J. Mensema, De havezaten in Salland en hun bewoners, Alphen aan den Rijn, 1983.
*Grote Topografische Atlas van Nederland, deel 3, Oost Nederland, Groningen, 1987.
*Heitling, W.H. en Lensen, L., Vijftig eeuwen volk langs de IJssel, Zutphen, z.j. [1980].
*Hendriks, F.M., De grenzen van Overijssel en van de Overijsselse gemeenten van 1807 (1811-1842), Overdruk uit Versl. en Mededeel. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis 75e stuk, 1960.
*Krämer, G., Wij trekken door Twente en Salland, Arnhem, z.j. [1935].
*Kuile, E.H., ter, De monumenten van geschiedenis en kunst, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuile, E.H., ter, Noord- en Oost-Salland, 's-Gravenhage, 1974.
*Kuile, E.H., ter, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, Zaltbommel, (herdruk), 1971.
*Kloot Meijburg, H., van der, Onze oude dorpskerken, Rotterdam, 1921.
*Meene, J.G.C. van de en P. Nijhof, Spoorwegmonumenten in Nederland, Amsterdam, 1985.
*Meindersma, H. en K. de Jong (red.), Jongere bouwkunst in Overijssel, 1840-1940., Zwolle, 1985.
*Mulder, G.J.A., Handboek der geografie van Nederland. Deel VI, Zwolle, 1959.
*Nijhof, P., Oude fabrieksgebouwen in Nederland, Amsterdam, 1987.
*Nijhof, P., Watermolens in Nederland, Zwolle, 1982.
*Nijhof, P., Windmolens in Nederland, Zwolle, 1983.
*Overijssel, de provincie en Overijsselse gemeenten in kaart en aanzicht, Zwolle, 1983.
*Overijssel, Aspecten en Perspectieven, Amsterdam, 1951.
*PPD van Overijssel/ASP, Streekplan IJsselvallei, 1985.
*Pyttersen's Nederlandse almanak

voor iedereen, Zaltbommel, 1922-1942.
*Romers, H., De spoorwegarchitectuur in Nederland 1841-1938, Zutphen, 1981.
*Rosenberg, H.P.R., De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland, 's-Gravenhage, 1972.
*Schelhaas, H. en B. Molenaar (red.), Graven en begraven in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1981.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Historische kerken in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1974.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Molens in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1972.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Schipvaart en schepen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1985.
*Schuiling, R., Nederland, handboek der aardrijkskunde, deel 1 en 2, Zwolle, 1936.
*Schutten, G.J., Varen waar geen water is, reconstructie van een verdwenen wereld, geschiedenis van de scheepvaart ten oosten van de IJssel van 1300-1930. Twentsche courant.
*Seinen, J.R. en G. de Wit, Stap voor stap langs de Vecht, Hardenberg, 1985.
*Slicher van Bath, B.H., Een samenleving onder spanning, Geschiedenis van het platteland in Overijssel. Assen, 1957.
*Slicher van Bath, B.H., (red.), Geschiedenis van Overijssel, Deventer, 1970.
*Steegh, A., Monumentenatlas van Nederland, Zutphen, 1985.
*Steensma, R. (Red.) en C.A. van Swichem (Red.), honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw, Kampen, 1986.
*Stiksma, K., Spiegel van steden, dorpen en landschappen in Oost-Nederland, Overijssel, Gelderland en het rivieren gebied, Ridderkerk, 1986.
*Stilma, L., Rondom de Holterberg e.v., Holten, z.j. [1962].
*Varwijk, G.H. en J.R. Seinen, Stap voor stap langs de Dedemsvaart, Dedemsvaart, 1983.
*Ven, D.J., van der, Met de goastok door Twente en Salland, Verslagen van de hoofdcommissie voor herziening der belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen, Overijssel, 's-Gravenhage, 1890.
*Visscher, H.A., Het Nederlandse landschap, een typologie ten behoeve van het milieubeheer, Utrecht, 1974.
*Volmuller, H.W.J. (samenstelling), Nijhofs Geschiedenislexicon, Nederland en België, 's-Gravenhage-Antwerpen, 1981.
*Vuuren, L., van, Rapport betreffende een algemeen onderzoek naar de sociaal-economische structuur van het district van de kamer van koophandel en fabrieken voor Salland, Epe, 1941.
*Werkman, G., Kent u Overijssel ook zo?, Zeist, z,j. [1962].
*Wieringa, H. (red.), Waterstaat in Overijssel, Zwolle, 1983.
*Woud, A. van der, Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848. Amsterdam, 1987.
*Zanden, J.L., De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914, Utrecht, 1985.
*Zonneveld, J.L.S., Levend land. De geografie van het Nederlandse landschap, Utrecht, 1985.

Kaarten:
Bodemkaart van Nederland. Stiboka,

Wageningen, 1985.
Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:

Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
Gemeenteverslagen 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle
Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

Bijlagen

Tabellen

Tabel 1.
Loop van de bevolking in de gemeente Raalte*

jaar	aantal inwoners	index (1850=100)
1850	5.243	100
1860	5.605	107
1870	5.594	107
1880	5.749	110
1890	5.776	110
1900	5.905	113
1910	6.619	126
1920	7.840	150
1930	9.641	184
1940	11.154	213
1987	26.251	501

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.
* Gegevens per 31 december, behalve 1987 (per 1 januari).

Tabel 2.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap in de gemeente Raalte omstreeks 1850.

kern of buurschap		woningen(1)	bevolking(2)
Raalte		71	500
Tijenraan		?	1.543
Boetele/Mariënheem		?	188
Heeten		?	1.175
Linderte		?	665
Luttenberg		67	405
Broekland		25	181
Ramele		44	255
Pleegste		49	301
Totaal	834		5.213

(1) Bron: Aa, Van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. Deel 1-12, Gorinchem, 1839-1848.
(2) Bron: Steden en dorpen in Overijssel, Jaarboek Overijssel 1980 (gegevens voor 1849).

Tabel 3.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap op 31 mei 1947.

kern of buurschap	woningvoorraad	bevolking
Raalte		3.301
Schonebeek		183
De Lutterberg		354
Mariënheem		195
Broekland		319
Heeten		703
Nieuwheeten (gedeeltelijk)		258
Verspreide huizen		7.183
Totaal	2.077 (1.127)	12.496

Bron: C.B.S., Uitkomsten van de volks- en beroepstelling, 31 mei 1947.

Tabel 4.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap in de gemeente Raalte op 1 januari 1987.

kern of buurschap	woningen	bevolking
Raalte e.o.	5.597	17.217
Heeten e.o.	949	3.392
Luttenberg e.o.	562	2.034
Broekland e.o.	309	1.011
Mariënheem e.o.	381	1.378
Nieuw-Heeten	287	1.081
Overige	67	232
Totaal	8.152	26.345

Bron: Statistieken R.O.I., Woningvoorraad en aantal inwoners per wijk/buurt, 1987.

Kaart 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE RAALTE IN SALLAND

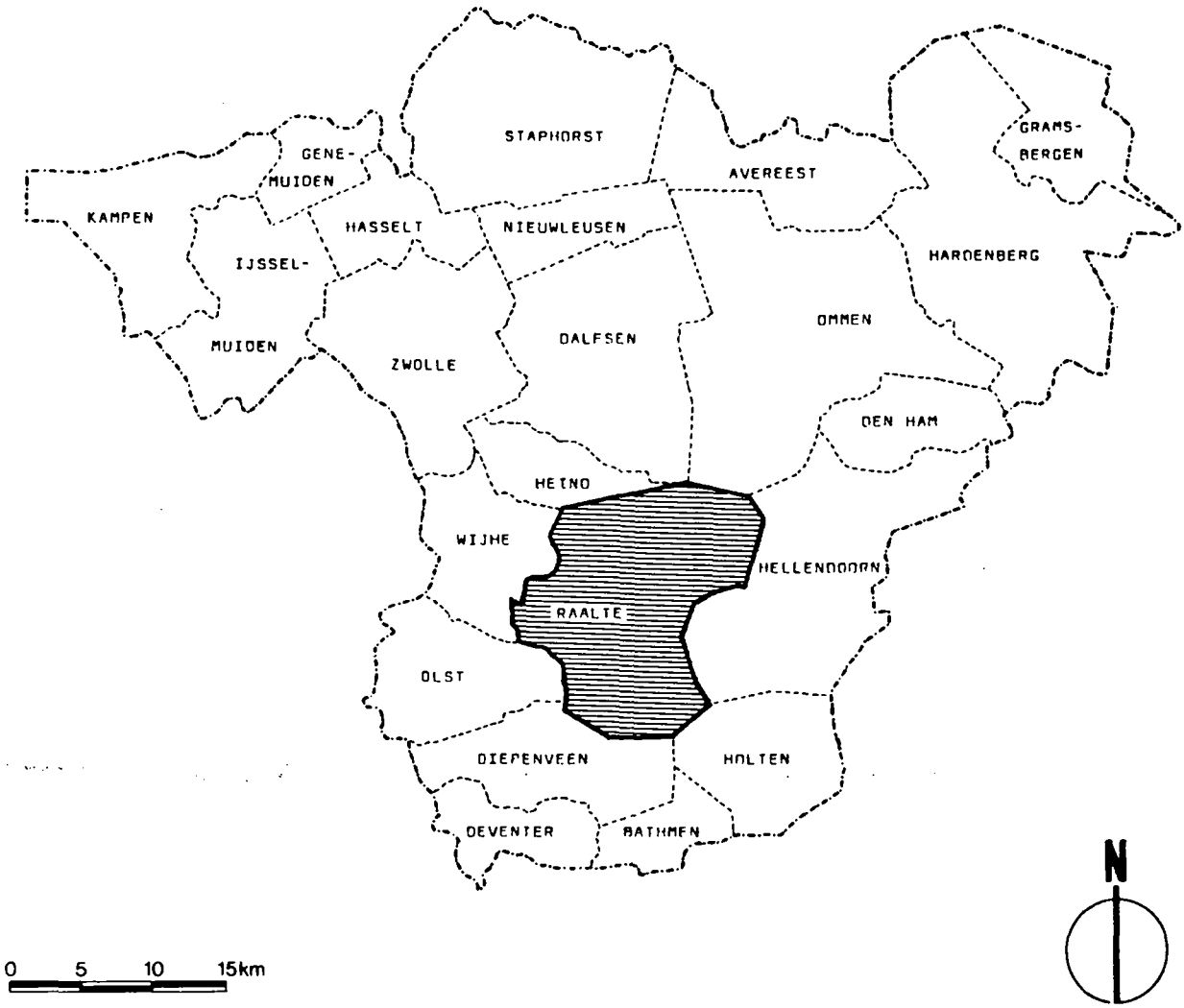

-·-·-·- Grenzen van Salland

------- Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, 1963 - 1977.

Kaart 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

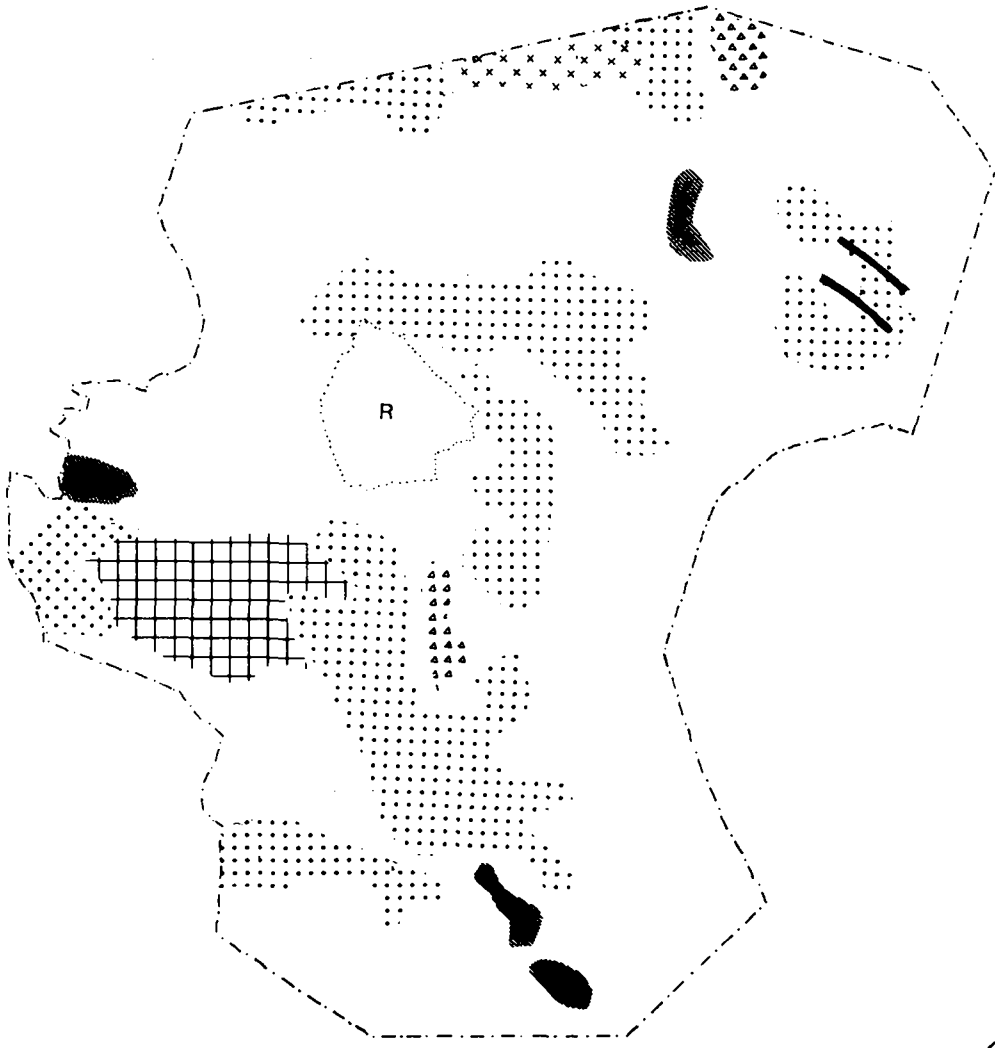

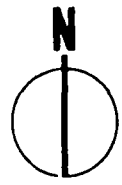

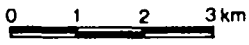

- Enkeerdgronden
- Veldpodzolgronden met veel terreindepressies
- Kleine geïsoleerde zandkop met cultuurdek
- Duinen en stuifzanden met natte laagten
- Overige zandgronden
- Veengronden
- Stuwwal

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

Kaart 3

DE MARKEN

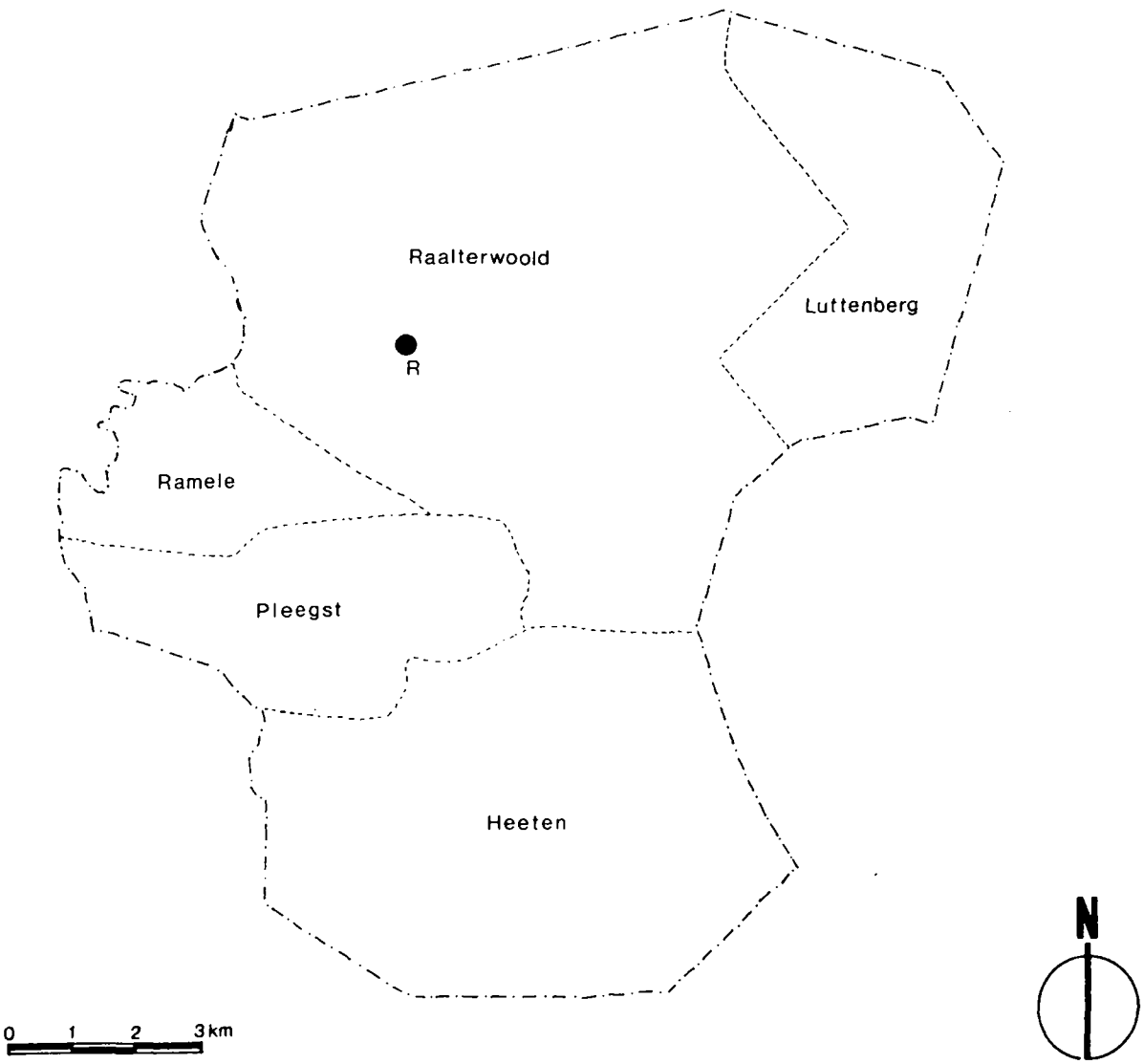

-.-.-.- Gemeentegrens

------- Grenzen van de marken

Bron: Geschiedkundige Atlas van Nederland, 1924.

Kaart 4

INFRASTRUCTUUR

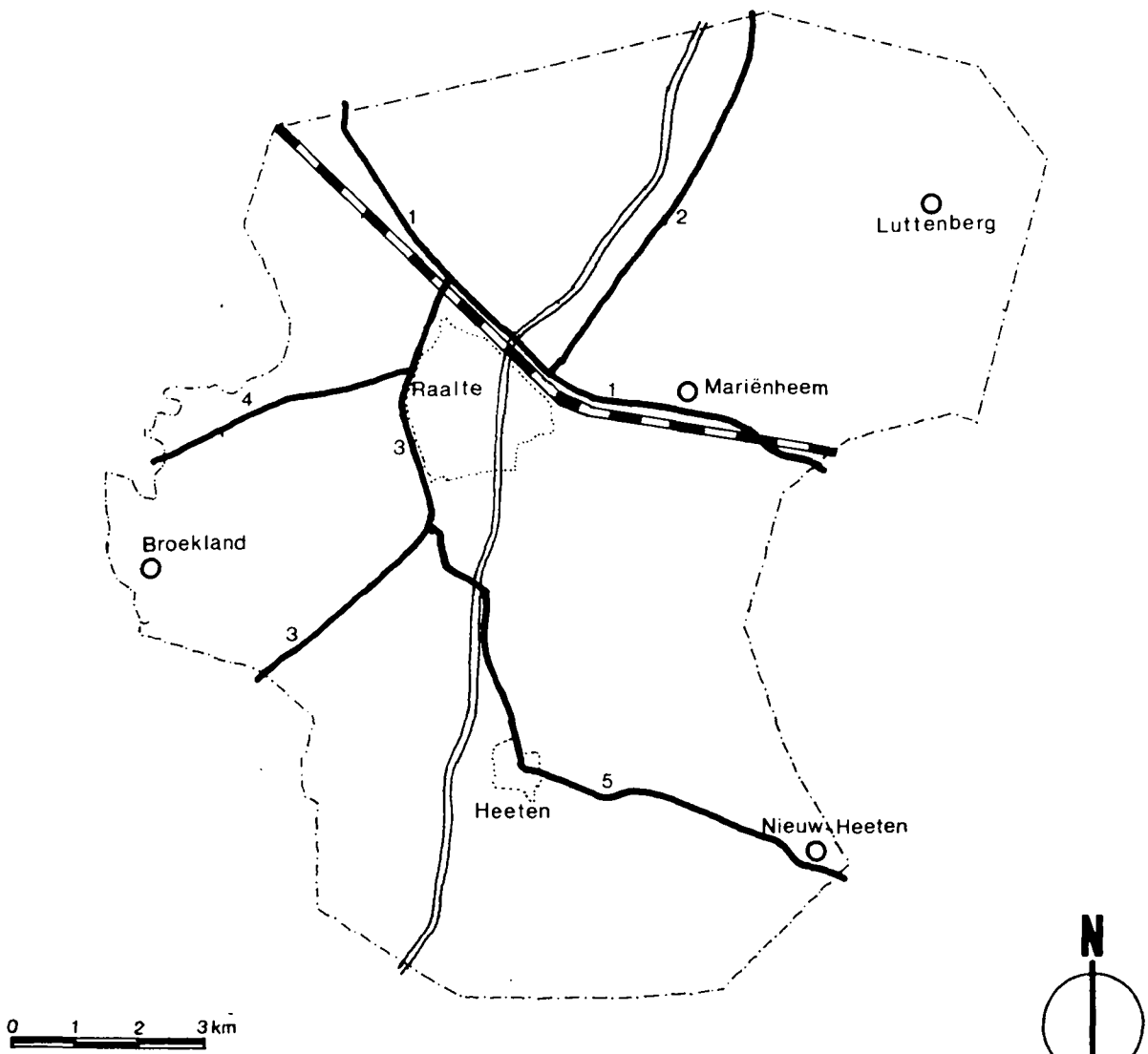

Waterweg: Overijssels Kanaal (in 1988 gesloten)

Autoweg of hoofdweg
1) Zwolle-Almelo (RW 35)
2) Deventerweg (PW 11)
3) Nieuwe Deventerweg
4) Wijheseweg
5) Holterweg

Spoorweg

Kern ○ (Kern van) buurschap

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.

Kaart 5

RAALTE OMSTREEKS 1867

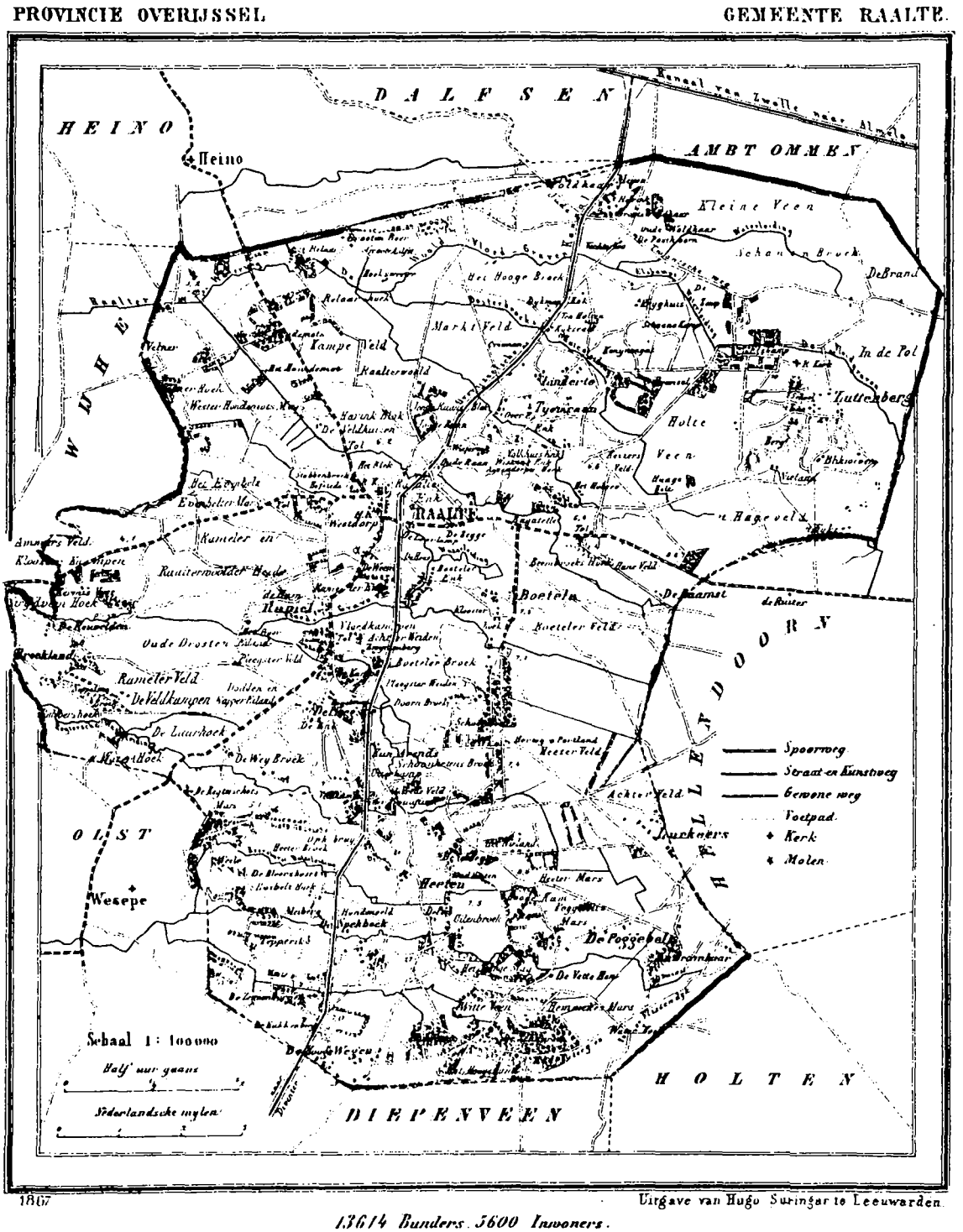

Bron: Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 6

RAALTE OMSTREEKS 1974

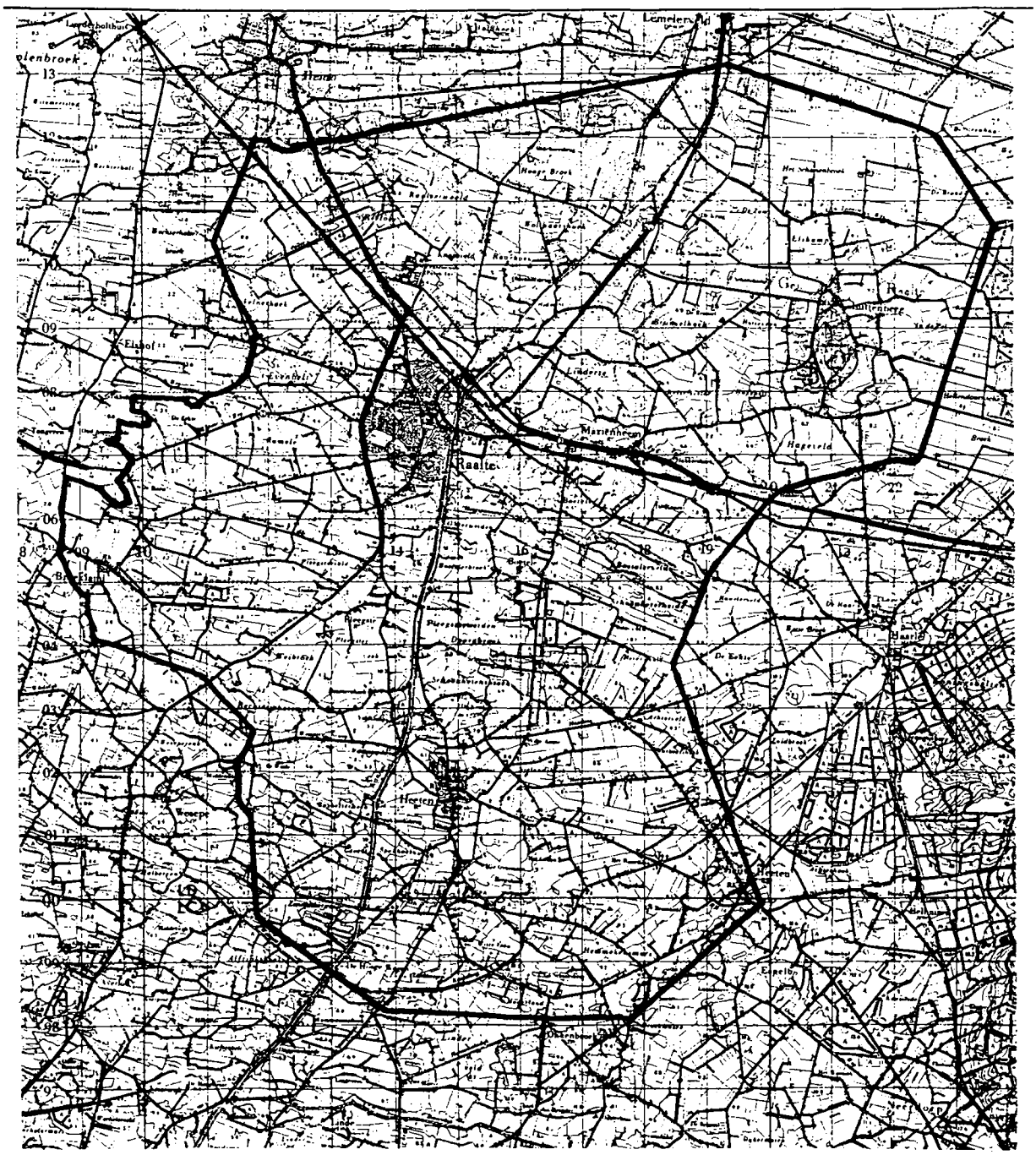

0 1 2 3 km

N

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.